

LA VAIXELLA DE TAULA DE SIGIL·LADA HISPÀNICA PRODUÏDA A LA BÒBILA ROMANA D'ERMEDÀS (CORNELLÀ DEL TERRI)¹

Josefina SIMON

Grup de Recerca del Pla de l'Estany (GRAPE) i del Laboratori d'Arqueologia i Prehistòria (LAP), Universitat de Girona

josefina.simon.reig@gmail.com

RESUM

El jaciment arqueològic d'Ermèdas és una terrisseria romana (segle I – III dC), situada a l'actual municipi de Cornellà del Terri (Pla de l'Estany). En època romana formava part de la província de la *Hispania Tarraconensis*. La producció ceràmica de la bòbila cobreix un ampli aspecte de funcions i formes: la vaixel·la de taula i cuina (terra sigil·lada hispànica, parets fines, africana de cuina, comuna romana i cuina); d'elements d'emmagatzematge i transport (*dolia* i àmfores); material constructiu i altres elements com els objectes de teler i les llànties. També fabrica els elements ceràmics necessaris per l'enfornament de les peces.

La terra sigil·lada hispànica forma part del grup de vaixel·la de taula i consisteix en un conjunt de copes, bols i plats. Aquest tipus ceràmic requereix una infraestructura i coneixements concrets que es reflecteixen a Ermedàs. Consumir aquest tipus ceràmic representa un grau més elevat d'estatus per aquells grups que la podien pagar com també un elevat grau tècnic a l'hora de fabricar-la.

165

ABSTRACT

The archaeological site is a Ermedàs pottery Roman (first century - III AD), located in the present municipality of Cornellà del Terri (Pla de l'Estany). In Roman times was part of the province of Hispania Tarraconensis. The pottery production workshop covers a wide range of functions and forms: tableware (hispanic terra sigillata, thin walls, african cuisine, roman common and kitchen); transport and storage of items (*dolia* and *amphorae*); construction material and other elements as pottery pottery also for weaving (*pondera*), lamps and items related to the use of the kilns.

Hispanic terra sigillata part of the group tableware and consists of a set of cups, bowls and plates. This ceramic type requires a specific infrastructure and expertise reflected in Ermedàs. Such ceramic represents a higher degree of status for those groups that could pay as well as a high degree of technical when making it.

1. Aquest article s'ha realitzat en el marc del Projecte quadriennal d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya (2104-2017), titulat "Dinàmica del poblament rural a l'àrea del Pla de l'Estany entre els segles II-I aC als segles VII-VIII dC".

El jaciment arqueològic d'Ermedàs és una bòbila romana del segle I – III dC, situada en l'actual municipi de Cornellà del Terri, fent frontera amb el municipi de Palol de Revardit -coordenades UTM 4.84 i 46.59 del mapa del Pla de l'Estany a escala 1:50.000, editat per l'Institut Cartogràfic de la Generalitat de Catalunya- (Tremoleda *et alii* 2006, 478).

La bòbila d'Ermedàs, com a centre artesanal de fabricació d'elements ceràmics, necessita un conjunt de matèries primeres, és a dir, argila, aigua i combustible situades a tocar de l'edificació o en el seu entorn immediat. La ubicació de la terrisseria en una fondalada reomplerta de dipòsits col·luvials i al·luvials composts d'argiles, sorres i llims provinents de l'erosió dels terrenys circumdants assegurava l'obtenció de la matèria primera per fabricar la ceràmica. Dita fondalada té a tocar una font d'aigua dolça, canalitzada fins al jaciment, i el pas de la riera del Comanell. asseguraven l'abastament d'aigua pel tractament de l'argila. Per últim, l'obtenció de combustible el trobem assegurat gràcies a la zona boscosa composta d'alzines, pins, suredes amb arbustos, matolls com el bruc d'hivern entre d'altres (Ferre 2007) que circumda l'espai. Tot aquest entorn geològic i topogràfic permetia proveir-se de les matèries primeres bàsiques pel bon funcionament de la indústria ceràmica.

Les primeres notícies de l'evidència de la terrisseria romana d'Ermedàs les trobem el 1963 de la mà del sr. Erundino Sanz i altres erudits del territori de l'actual comarca del Pla de l'Estany, quan van recollir material en superficial en el camp ocupat pel jaciment i dipositats al Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles, fet que facilità la seva ubicació i el seu coneixement. D'aquestes troballes cal remarcar un fragment de motlle de terra sigil·lada hispànica (fig. 1, 16; fig. 3, 2) i un fragment sortit de motlle sense

vernís de terra sigil·lada hispànica (fig. 1, 5; fig. 5, 1). Als anys 80, s'efectuen unes prospeccions, arran de la col·laboració catalano-britànica (Jones *et alii* 1982, 245-282) durant les excavacions de la vil·la romana de Vilauba (Camós). En les quals es recolliren entre d'altres restes ceràmiques, un motlle de terra sigil·lada hispànica (fig. 1, 17; fig. 3, 3). El 1999 s'inicien les excavacions programades amb una primera presa de contacte amb el territori a través de les prospeccions electromagnètica i superficial. La prospecció superficial relacionada amb les dades obtingudes de la prospecció electromagnètica (Tremoleda *et alii* 2005, 17; Simon 2009, 7). Va donar resultats interessants en material ceràmic, que foren recollits en la tesina d'Anna Soler (Soler 2002). Entre les restes ceràmiques exhumades destaca el fragment de motlle de terra sigil·lada hispànica (fig. 1, 18; fig. 3, 5). Des del 1999 fins a l'actualitat s'han realitzat 17 campanyes continuades, la qual cosa ha afavorit la consolidació de la intervenció intensiva en el jaciment per obtenir-ne dades de forma sistemàtica per la investigació científica del territori en època romana. A dia d'avui, es coneix l'estructura del taller ceràmic, que engloba uns 3.000 m², amb 18 forns i el material que s'hi manufacturava. La producció ceràmica cobreix un ampli ventall de funcions i formes, entre les quals hi ha les destinades a nodrir les cuines i les taules dels habitants del període, els atuells d'emmagatzematge com els *dolia*, els de transport com les àmfores per l'envàs del vi, entre altres productes, i els materials de construcció, així com també altres objectes amb finalitats específiques com els *pondera*, pesos pel teler; llànties i elements relacionats amb l'ús dels forns.

El jaciment d'Ermedàs presenta tres grans fases abastant des de mitjan segle I fins inicis del segle III, és a dir, al llarg de l'Alt Imperi romà.

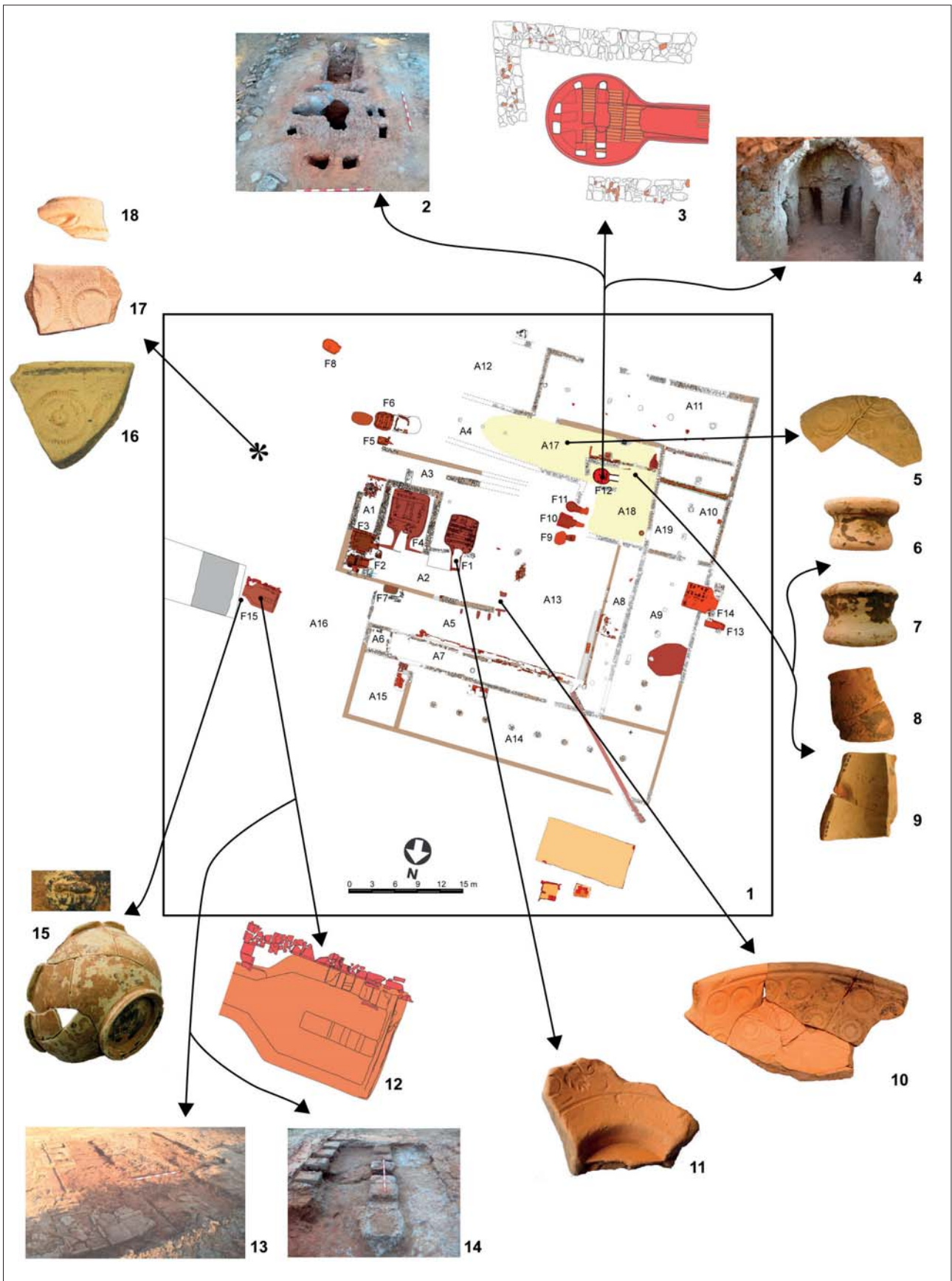

Fig. 1. Planta del jaciment d'Ermedàs amb les troballes relacionades amb la terra sigil·lada hispànica local (disseny i DAO Josefina Simon).

La segona fase de les quals és la més potent i representativa de la gran part de l'estructura industrial de la bòbila. Les estructures d'aquesta segona fase transmeten una ordenació absolutament articulada i pensada (Tremoleda *et alii* 2006, 478). La planta de la terrisseria (fig. 1, 1) formada per unes estructures disposades en U, creen els espais de treball pels artesans, àmbits 7 i 8; les zones d'assecatge per les peces abans d'anar al forn i després de la seva cuïta, àmbits 14, 9, 19, 10 i 11; zones per emmagatzemar l'argila i filtrar-la pel seu ús en basses de decantació situades en els àmbits 14 i 15 a tocar de la paret mitjanera amb l'àmbit 7; zones de cocció agrupades per les estructures dels forns. Es conserven, la gran majoria, les parts del *praefurnium*, la cambra de combustió i la graella. Els grans forns segueixen la tipologia de tipus II C (Beltrán 1990, 25; Cuomo di Caprio 1971, l'òm. II-V). Les estructures de combustió s'agrupen per compartir el *praefurnium*, és a dir, la zona de treball deprimida que dona accés a la col·locació del combustible pel foc i mantenir la temperatura òptima a la cambra de cocció. En basa aquesta premissa hi ha les agrupacions dels grans forns representats des del forn 1 al 4, compartint l'àrea del *praefurnium*, situats en l'àmbit 2; els forns 9, 10 i 11 conformen una agrupació de petites dimensions, en comparació a l'anterior, i de plantes diferents, situats davant de l'àmbit 18; el forn 12, un dels importants per la cocció de terra sigil·lada hispànica, dins el propi àmbit 18; un altre grup de dos forns, 5 i 6, situats a la zona nord de l'àmbit 3; i forns dispersos en el jaciment com el forn 8 situat a l'est del forn 6; el forn 15, l'altre forn rellevant per la terra sigil·lada hispànica ubicat a l'àmbit 16 i per últim, el conjunt situat més a llevant el forn 14 situat dins d'àmbit 9, i el 13 col·locat en paral·lel però fora de del mateix àmbit. El forn 7, a l'est de l'àmbit

5, correspon a la primera fase de la bòbila, no més se'n conserva una part de la planta que es troba tallada i destruïda per la creació de la zona de *praefurnium* de l'àmbit 2. A l'exterior de l'estructura de la planta de la bòbila, a la zona nord, hi trobem la gran bassa on hi havia l'argila per follar, es a dir, per ser trepitjada i barrejada amb aigua; les 4 basses de decantació localitzades es troben situades en dos àmbits, dues situades a nord de la gran bassa d'argila i les altres dues dins l'estructura de la bòbila. Remarcar que totes es trobàvem pròximes a les canalitzacions de les aigües per poder omplir-se. Els àmbits 4, 5, 12, 13 i 15 respondrien a diverses necessitats del propi treball com a zones de circulació.

A part dels espais de treball en trobem de caire domèstic com les cuines. Una representada per l'àmbit 6 i situada a l'est i al final de l'àmbit 7 i l'altra a la zona sud de la terrisseria presenta una zona de cuines marcades per dos *bipedals*, rajols que mesuren 2 peus romans per costat i utilitzats com a base per col·locar-hi el foc per coure, i un forn destinat a la cocció del pa ubicats a l'oest de l'àmbit 17 molt proper al forn 12 i obliterats per un gran abocador que inutilitzar la zona.

Els forns de cocció de terra sigil·lada hispànica

Els forns que hem de tenir en consideració pel present treball són els associats a la cocció del tipus ceràmic de les sigil·lades, representats per les estructures 12 i 15. A la llum de les últimes excavacions han sorgit elements en altres àmbits del jaciment que posen de manifest objectes associats a la producció de les sigil·lades com els motlles, fragments ceràmics no òptims per la seva venda i elements corresponents a la col·locació dels atuells dins de la cambra de cocció dels forns.

El forn 12 del que en podem distingir la seva planta (fig. 1, 2) i un aspecte de la cambra de combustió del forn (fig. 1, 4). Ens mostra una estructura similar als estàndards de La Graufesenque. Aquest jaciment, del segle I-III, situat en l'antic *Condatomagus*, a la província de la *Narbonnensis*, a l'actual Millau (Vernhet 1991, 3), fou un dels centres productors per excel·lència de terra sigil·lada sud-gàl·lica. Aquesta tipologia és el precedent i en la que s'emmiralla la gran part de la producció de terra sigil·lada hispànica que conviu amb la sud-gàl·lica a les nostres terres. El forn d'Ermedàs de tipus tubular i planta circular amb doble corredor i dos arcs amb 7 sortides d'uns 20 cm a la zona de la graella (fig. 1, 3). Aquestes 7 sortides és on anaven col·locades les canalitzacions pel forn (fig. 1, 8-9). Aquestes peces de tipus circular són modulars i es col·locaven de forma encaixant fins a aconseguir l'alçada de la cambra de cocció amb l'objectiu de transportar l'aire calent produït en la cambra de combustió fins a l'exterior passant per la cambra de cocció i escalfant l'aire que hi havia. En aquests forns, el tipus de cocció, consisteix en transportar l'aire calent sense que la flama entri en contacte amb els atuells col·locats a l'interior de la cambra de cocció. Les formes de la terra sigil·lada hispànica eren apilades amb la màxima precisió per aprofitar el poder calorífic retingut en la cambra, la temperatura de la qual havia d'arribar entorn els 1000° (de Casas *et alii* 2002, 193). La col·locació de les peces era unes sobre les altres i perquè no entressin en contacte entre si s'utilitzaven els anomenats separadors ceràmics per evitar el contacte dels atuells a coure, fet que si succeïa provocava una remesa de peces mal cuites ocasionant la inutilitat del treball realitzat fins el moment. A l'abocador, situat al sud-oest del forn 12, s'hi van exhumar una gran quantitat de fragments de canalització

de forn (fig. 1, 7-8), de separadors de tipologies diverses (fig. 1, 5-6) i restes de terra sigil·lada hispànica, sobretot decorada. En basa la quantitat de restes i a la seva disposició s'interpreten com una gran part de la cambra de cocció amb les peces a l'interior que fou abocada i llençada, a causa de problemes tècnics sorgits en el mateix procés de treball. La importància dels fragments de canalització ens reafirmen el sistema de conducció de l'aire a dins el forn, coincidint amb el sistema utilitzat en forns per coure terra sigil·lada sud-gàl·lica del jaciment de La Graufesenque. Aquestes fragments presenten una tonalitat rosada per la part exterior (fig. 1, 8) i per la part interior agafa tonalitats quasi de tons crus (fig. 1, 9); aquests canvis de tonalitat i color ens dona informació de les temperatures que agafaven aquestes peces, ja que a més graus hi ha una sobre-cocció dels objectes i per la composició de les argiles agafa una tonalitat clara amb tendència al cru. El sobreescalfament de les canalitzacions era provocat per l'aire calent que circulava en el seu interior.

El forn 15, situat a la banda est de la bòbila, és l'altre forn associat a la producció de terra sigil·lada hispànica (fig. 1, 12). En l'aspecte tipològic, totalment contraposat al forn 12, correspon a una cambra de combustió doble, dividida per un mur longitudinal, que sostenia una sèrie de sis arcs dobles, que descansaven en el mur central i les parets laterals; una sola boca d'entrada, associada a un *praefurnium* curt, que obre cap a est (Tremoleda *et alii* 2014, 265). Aquesta estructura es va trobar molt arrasada ja en els inicis de la seva excavació (fig. 1, 13) i en acabar-se va deixar al descobert només la part inferior de la cambra de combustió (fig. 1, 14). Al costat mateix de l'estructura del forn es va trobar un petit abocador del qual es van recollir restes de terra sigil·lada hispànica juntament amb restes

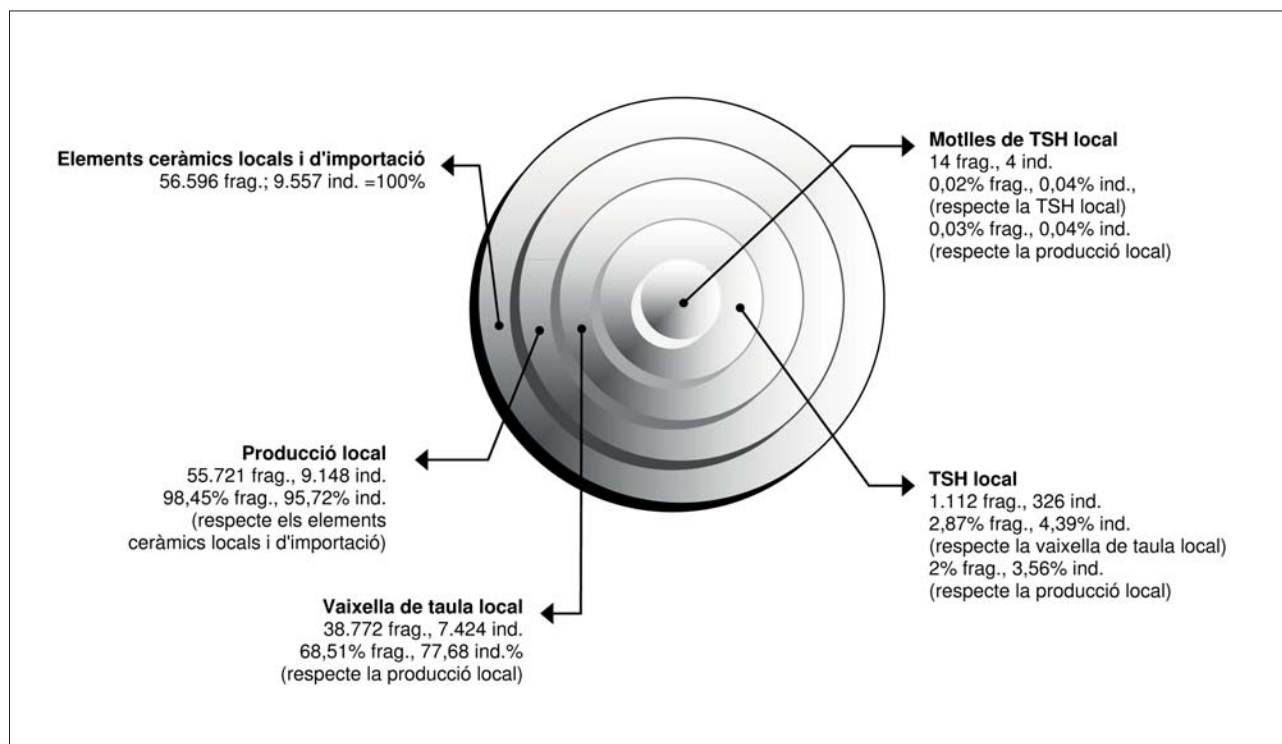

Fig. 2. Objectes exhumats en les campanyes programades de la bòbila d'Ermedàs (disseny i DAO Josefina Simon)

170

d'altres tipus ceràmics com comuna romana, de cuina, africana de cuina de producció local, àmfores, *dolia* i material constructiu. Aquesta barreja de tipus ceràmics ens fa pensar que el forn 15 s'utilitzava per coccions mixtes i no exclusives d'un tipus ceràmic com és el cas del forn 12.

La terra sigil·lada hispànica associada a aquest forn presenta formes llises i l'única marca de segell trobada sobre sigil·lada de producció local al jaciment d'Ermedàs, fins a data d'avui. Aquesta marca de segell és anepigràfica, és a dir, no té cap lletra però sí la forma de peu, per això se'ls anomena *in planta pedis*, i en els exemples recuperats, hi ha exemples de peus drets i esquerres (fig. 1, 15; fig. 5, 6-9).

La terra sigil·lada hispànica i els motlles produïts a Ermedàs

La producció de la vaixel·la de taula de terra sigil·lada hispànica i els motlles per crear les peces decorades només són una petita part dels

materials ceràmics exhumats a la terrisseria d'Ermedàs.

Les dades exposades en la figura 2 corresponen als elements exhumats des de l'inici de les campanyes programades al jaciment d'Ermedàs, des del 1999, sense contabilitzar-hi la prospecció superficial realitzada en el mateix any en no procedir de contextos datats. El cercle exterior representa els elements ceràmics de producció local i d'importació amb més de 56.000 fragments, reflectits en quasi 10.000 individus de peces analitzades. D'aquests, el 98,45% de fragments són de producció local, com s'observa en el segon cercle. Aquests dos primers cercles fan referència tant als atuells que van a taula i a cuina, com els objectes d'emmagatzematge i transport, al material constructiu i aquells elements relacionats amb parts dels forns i els útils de ceramista. A partir del tercer cercle, s'observen els atuells que van a taula. El seu pes, respecte a la resta d'objectes de producció local, és del

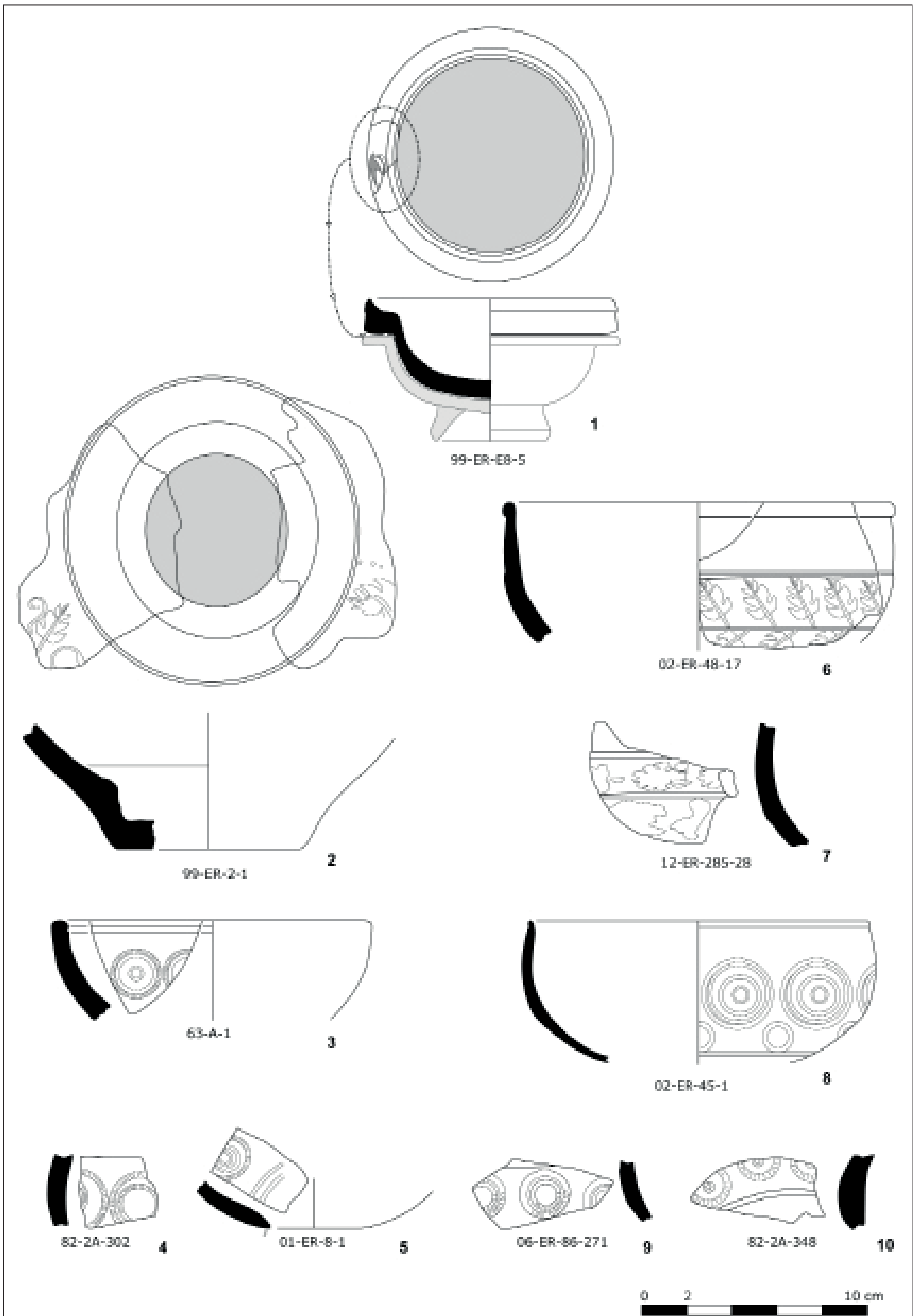

Fig. 3. Motlles del bol tipus Dragendorff 37 d'Ermedàs: 1-5; bols decorats tipus Dragendorff 37 en terra sigil·lada hispànica d'Ermedàs: 6-10 (disseny i DAO Josefina Simon).

68,51% en fragments recuperats que representen el 77,68% dels individus que formen part d'aquest conjunt funcional.

Els dos cercles interiors posen de rellevància els objectes d'estudi del present article. La producció de terra sigil·lada hispànica representa més del 4% dels individus respecte la vaixel·la de taula local i més del 3% de la producció local produïda al jaciment d'Ermedàs. Aquests percentatges són molt baixos i ens poden començar a indicar el mercat que hi havia d'aquests productes de luxe o semi-luxe depenen de la butxaca dels qui els comprava. No hem d'oblidar que són imitacions i també hi havia un mercat d'importacions ceràmiques per lluir en les taules dels seus compradors.

Pel que fa als motlles de terra sigil·lada hispànica representats per 4 individus tenen un pes que no arriba ni a l'1% respecte la producció local de la terrisseria i respecte les peces de terra sigil·lada hispànica es troba en la mateixa situació. La possible raó d'aquests percentatges tan baixos és la seva importància dins el món de l'artesanat de la bòbila, en ser motlles es tenien amb més consideració que d'altres objectes a causa de la seva complexitat per fabricar-lo. També un sol motlle d'un bol decorat de terra sigil·lada hispànica podia ser la matriu per crear centenars de bols, o els necessaris per la demanda del seu període. Per aquest motiu, hi ha més presència de fragments de terra sigil·lada hispànica mal fabricada que no de motlles. No oblidem que la cronologia de la terra sigil·lada hispànica amb un segle, segle i mig de presència rellevant, essent el segle II la seva màxima esplendor a la bòbila d'Ermedàs.

Tipologia dels motlles

Els motlles per reproduir les formes i decoracions de la terra sigil·lada hispànica tenen el seu propi sistema de creació. Primer de tot hi ha d'haver l'artesà que crei els tampons, és a dir, les formes d'animals, humanes, florals, geomètriques que s'utilitzaran per crear un conjunt de sanefes per decorar els bols, els plats i altres atuells. A continuació es crearà el motlle, una peça feta d'argila en la qual la part important és la interna. Serà en la part interna la que donarà la forma de l'objecte i la seva decoració. El motlle sempre presentarà la decoració en negatiu. Aquest motlle es courà en els forns de les terrisseries i d'aquesta manera arriba a l'artesà encarregat de crear i reproduir les peces per poder vendre-les.

Els motlles trobats a Ermedàs corresponen a 7 individus, dels quals 3 foren localitzats sense context. Aquests motlles són una vora de motlle de terra sigil·lada hispànica (fig. 3, 2), trobada el 1963 i forma part de les peces que van donar llum sobre l'actual jaciment d'Ermedàs; el fragment de motlle 3 (fig. 3) va aparèixer en el material recollit durant el 1982 en el marc de la V campanya d'excavacions a la vil·la romana de Vilauba, dirigida per Josep Tarrús i Assumpte Roure i amb la col·laboració de Simon Keay, Richard Jones i Martin Millet (Soler 2002, 50-51) i el fragment de motlle recollit durant la prospecció superficial realitzada el 1999 (fig. 3, 5). Els 4 motlles contextualitzats s'han trobat arran de les intervencions arqueològiques sistemàtiques iniciades al 1999.

Tot i l'escassa presència de fragments han aportat decoracions diverses i l'afirmació de la fabricació d'un bol en terra sigil·lada hispànica que imita la forma Dragendorff 37 (Passelac, Vernhet 1993, 574) de la terra sigil·lada sud-gal-

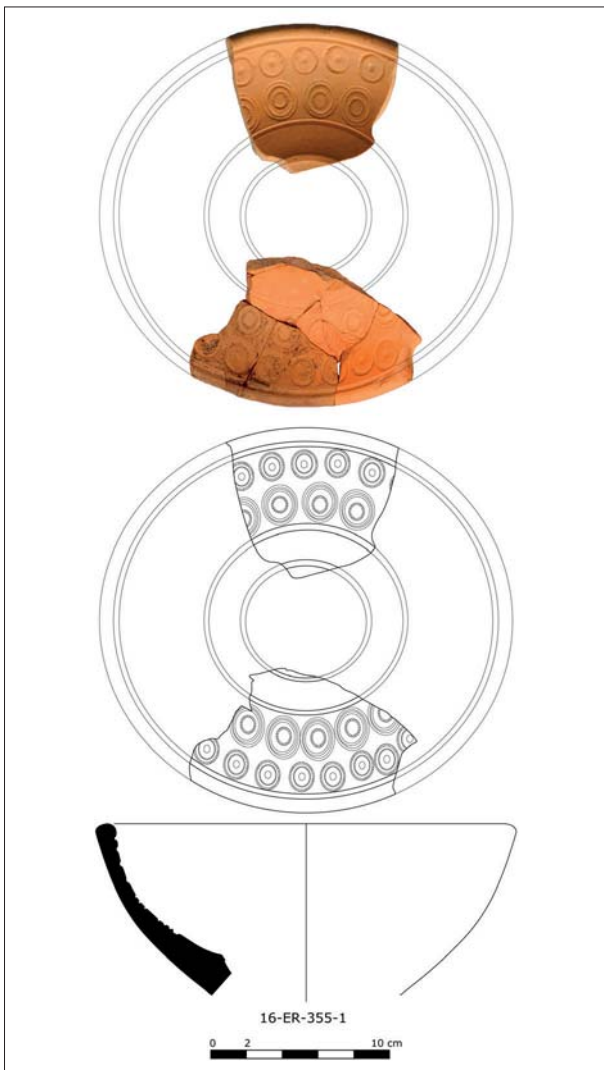

Fig. 4. Motlle del bol tipus Dragendorff 37 d'Ermedàs procedent de la campanya d'excavació del 2016 (disseny i DAO Josefina Simon)

lica, l'antecedent i coetani de la tipologia creada a Ermedàs.

Les decoracions dels motlles i els seus positius

La terra sigil·lada és una tipologia ceràmica creada amb el torn, com moltes d'altres, i amb motlles les formes decorades. En haver-hi aquesta forta modulació permet trobar exemples molt semblants tan en formes com en decoracions. Les decoracions es creaven combinant punxons, eines en les quals hi ha la decoració en positiu, per crear les combinacions en

negatiu dels motlles. Aquesta estandardització en la fabricació de peces basades en motlles pot fer que la creació de les peces pugui esdevenir més senzilla tot i obtenir una decoració molt elaborada. Ja que obtenint una peça ben cuita i ben fabricada se'n pot obtenir un motlle i així crear-ne de noves per anar reproduint el model a kilòmetres de distància del lloc d'origen. Un clar exemple d'aquest fenomen el trobem en el fragment del motlle 5 de la figura 3. Representa una part de la vora de la forma Dragendorff 35 que correspon a un petit bol amb peu elevat i una vora amb llavi exvasat. Aquest llavi a la part superior presenta una decoració anomenada fulles d'aigua realitzada a la barbotina, és a dir, una barreja d'aigua i argila quasi líquida per crear dites decoracions, utilitzada encara avui en dia. A la llum del sistema de creació d'aquest tipus de decoració s'observa que la tècnica de motlle no hi té cabuda. Doncs el fragment a estudiar ens demostra el contrari, ja que es crea per aconseguir una decoració similar a la de les fulles d'aigua esmentades. En la reproducció total de l'objecte (fig. 3, 5) s'observa la situació del fragment exhumat i com es crearia el seu positiu. Aquestes dades ens poden fer entreveure com era el funcionament d'aprenentatge i reproducció de les formes per part dels artesans.

Els motlles i els seus positius descrits a continuació si que segueixen els patrons establerts per aconseguir els atuells que volen reproduir, és a dir, que tan a Ermedàs, com a centres productors d'*Hispania* com de la *Gallia* s'utilitzaven els mateixos passos. Abans de continuar i fer l'exercici de buscar els motius dels motlles en peces i fragments de terra sigil·lada hispànica local no hem d'oblidar que treballem amb els materials que no passaven els sistemes de qualitat de la terrisseria i per tan, les decoracions presenten, en alguns exemples, un desgast i una

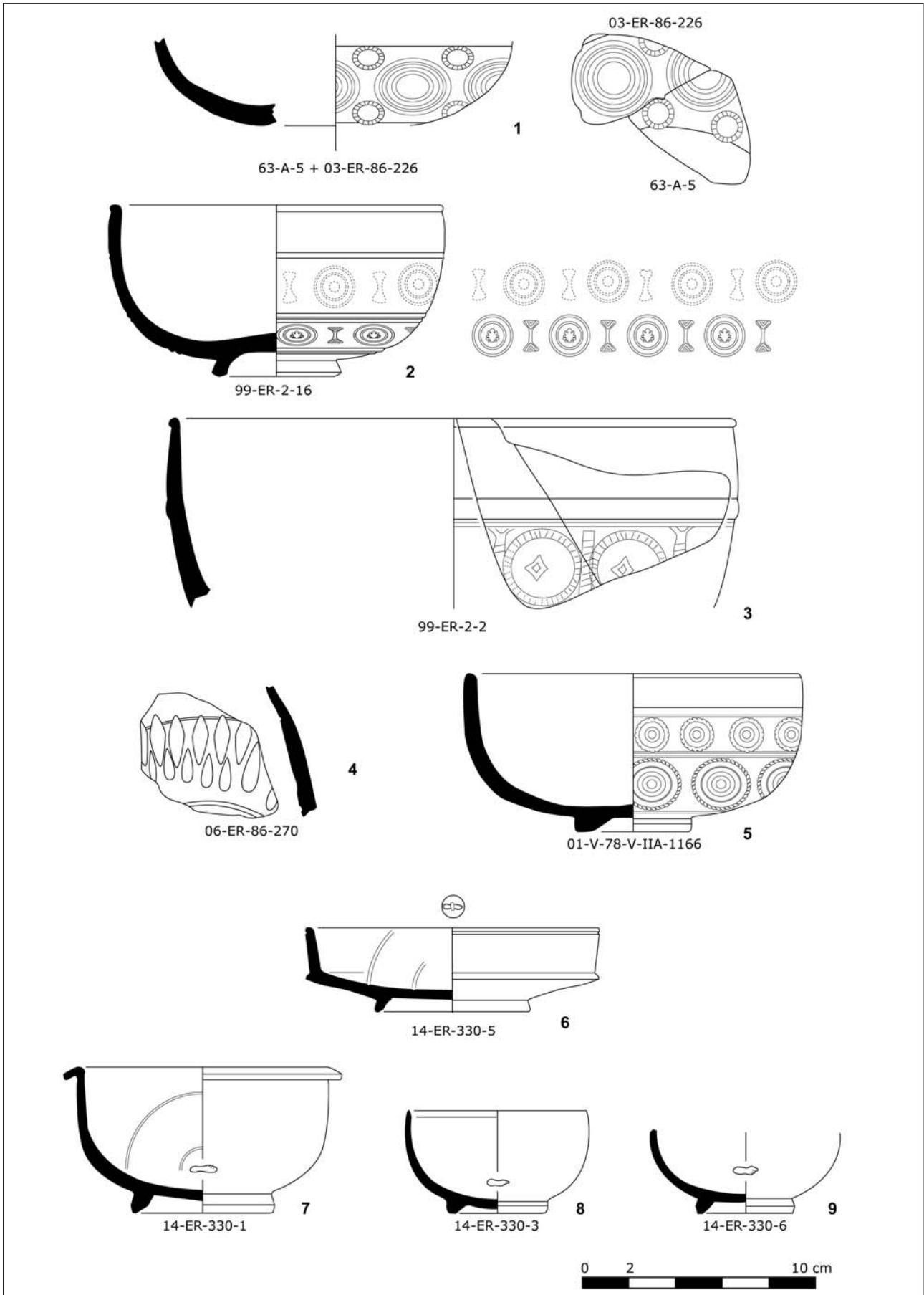

Fig. 5. Terra sigil·lada hispànica d'Ermedàs bols decorats tipus Dragendorff 37: 1-3; bol tipus Mesquíriz 39: 4; bol decorat tipus Dragendorff 37 procedent del jaciment de Vilauba, 5; Terra sigil·lada hispànica d'Ermedàs amb segell *in planta pedis*: plat tipus Dragendorff 17, 6; bols tipus Ritterling 8, 7-9 (disseny i DAO Josefina Simon).

imprecisió del dibuix molt considerable, en alguns exemples.

Les decoracions dels motlles de la terrisseria presenten dues tipologies les de tipus vegetals i les geomètriques. Les vegetals exemplificades per dos tipus, el que millor es conserva que es reproduïx en la figura 3, 1. Conserva una decoració identificada amb una fulla del tipus Ca 57-60 (Nierto *et alii* 2001, 107), amb línies geomètriques en espiral que acompanyen la decoració. D'aquest motlle en podien haver sorgit els exemples 6 i 7 (fig. 3) en els quals s'observa el mateix tipus de fulla per crear un esquema amb dues bandes de sanefes dividides en paral·lel per la meitat del bol.

Les decoracions geomètriques són combinacions de cercles creats amb línies o que formen dos cercles concèntrics es crea un espai que es decora amb petits bastonets. Aquests van d'un cercle a l'altre aconseguint un efecte, en major o menor grau, com d'espiga. Aquestes decoracions són de la sèrie de punxons Db (Nierto *et alii* 2001, 123-129). Dites combinacions les trobem millor representades en el motlle amb vora (fig. 3, 2), la base (fig. 3, 4), un informe de part medial de la peça (fig. 3, 3) i un perfil complet (fig. 4, 1). Els positius d'aquests motlles s'exemplifiquen en 8, 9 i 10 (fig. 3). Tot i que no coincideix exactament les combinacions de cercles, podem observar com hi ha els cercles repetits en diferents posicions. Aquest fet posa de manifest les diverses combinacions i possibilitats que oferien el modelatge utilitzant els tampons. Fet observable en la peça 1 (fig. 5), rellevant pel fet de tenir dos fragments, un trobat el 1963 i l'altre el 2003 a la zona de l'abocador, en la qual hi ha una combinació de grans cercles i entre un grup i l'altre un petit cercle, de tipus espigat, situat a dalt i a baix, semblant a la peça 8 (fig. 3). La decoració en cercles, una de les més presents i caracterís-

tiques de la terra sigil·lada hispànica, s'inicia en moments antics de la terra sigil·lada sud-gal·lica i es generalitza al llarg del segle II (Fernández, Roca 2008, 314).

Els bols 2 i 3 (fig. 5) posen de rellevància dos tipus de mòduls, un de dimensions petites en consideració a l'altre, d'una mateixa tipologia, el bol tipus Dragendorff 37. A la vegada són interessants per presentar unes combinacions diferents però geomètriques. El bol 2 presenta un conjunt de dos cercles amb una petita fulla, aquesta recorda al tipus Ca 90 (Nierto *et alii* 2001, 108), al seu interior i separat entre ells per una forma geomètrica que combina un rectangle central i dos triangles en els extrems amb el vèrtex tocant el rectangle, com si fos una columna amb base i capitell. La repetició de la sèrie es troba tant a dalt com a baix i intercalant-se entre si, és a dir, en visió vertical hi ha el conjunt del cercle i a sota hi ha la columna i així successivament.

La darrera forma decorada (fig. 5, 4) representada per un fragment de paret d'un got de parets obtuses tipus Mezquíriz 49 (Fernández, Roca 2008, 324) amb la decoració incisa amb formes romboïdals situades a la part central i emmarcades per dues línies paral·leles superiors i inferiors.

Les terra sigil·lada hispànica Ilises i el segell *in planta pedis*

En la figura 5 hi ha representades 4 formes de terra sigil·lada hispànica local Ilises. Aquestes recollides en la zona d'abocador propera al forn 15 com s'indica en la figura 1. Aquestes peces presentaven una mala cocció amb tonalitats quasi negres, recordem que la terra sigil·lada hispànica és rogenca, i amb un vernís molt mal aconseguit. La rellevància d'aquestes peces de

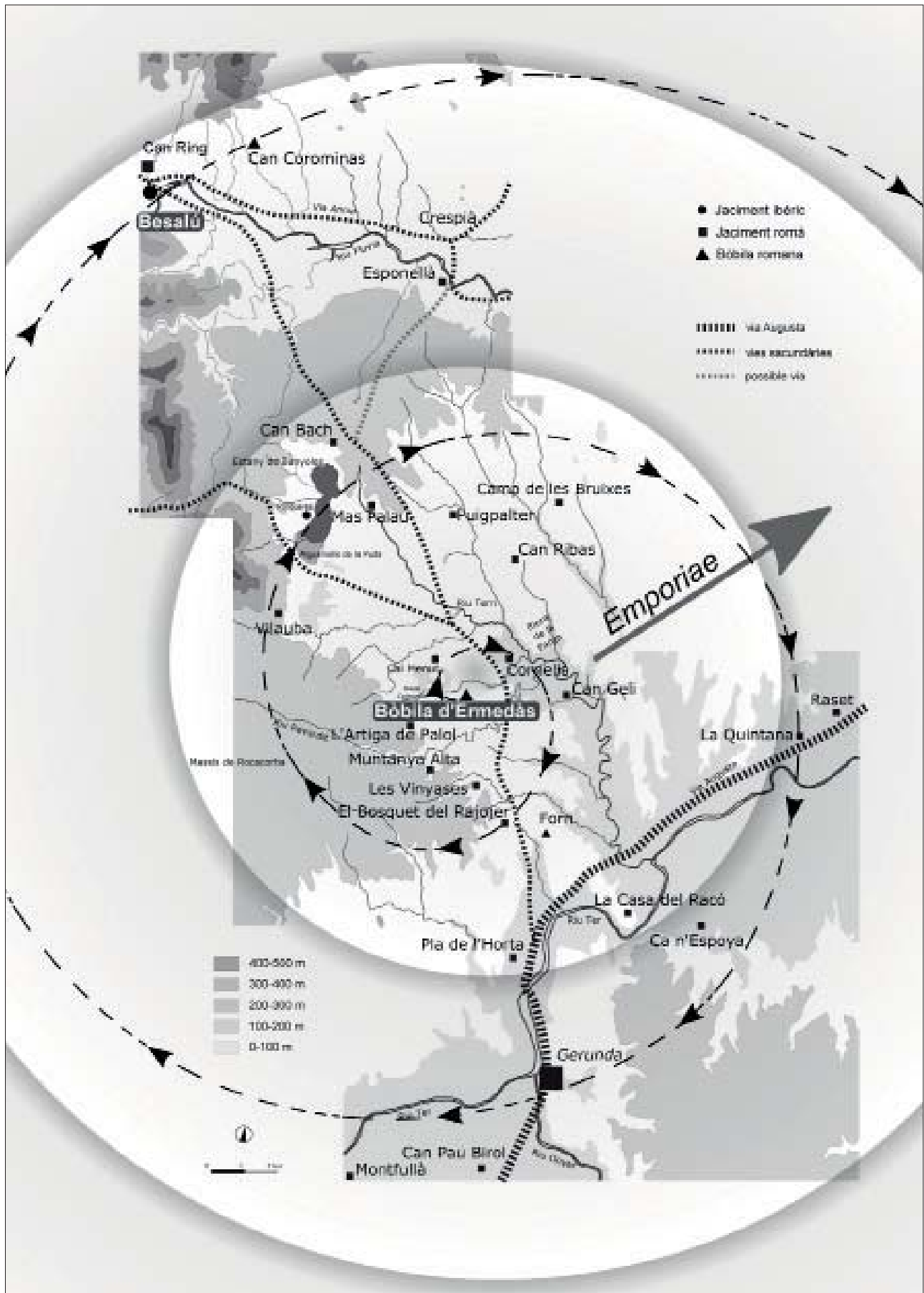

Fig. 6. Àrea de mercat de la bòbila romana d'Ermedàs (disseny i DAO Josefina Simon en base el mapa publicat per Tremoleda *et alii* 2007, 28).

terra sigil·lada hispànica és la presència d'un segell en el forn intern. Aquest segell és anepigràfic i és *in planta pedis*, és a dir, té forma de planta de peu humà.

El plat (fig. 5, 6) presenta un segell mal conservat però s'intueix la seva inserció en un cercle. Aquest plat representa la forma Dragendorff 17 (Fernández, Roca 2008, 317) de les terra sigil·lada hispànica. El vernís es troba en molt mal estat però presenta la tonalitat rogenca adequada per la tipologia. Hi ha tres bols representats, el bol 7 (fig. 5), amb un 90% de tot el seu perfil recuperat, passat de cocció i amb el vernís negre (fig. 1, 15) s'emblaria una forma Ritterling 8a (Passelac, Vernhet 1993, 577) tot i que presenta una vora més exvasada que la seva antecessora en terra sigil·lada sud-gal·lica, tot i això en tenim exemples al jaciment de Clúnia situat a l'actual província de Burgos (Tuset 1991, vol. I, 153, 180; vol. II, làm. 36, 6 i làm. 31, 39). Futures revisions d'aquesta forma poden acostar-nos a una nova forma derivada de la Ritterling 8. Aquest exemple presenta un peu esquerra per segell. Les que si són més fidels al model del bol Ritterling 8 (Fernández, Roca 2008, 318) són les peces 8 i 9 (fig. 5) en les quals hi ha un peu dret com a segell en cadascuna d'elles.

Àrea de mercat i Conclusions

L'àrea de mercat s'inscriu en el propi territori en el qual es troba ubicada la terrisseria d'Ermedàs. El complex artesanal d'Ermedàs respon al flux comercial d'interior amb una demanda totalment diferent de les bòbiles situades al litoral. Per entendre aquesta afirmació ens hem de situar en el context geo-econòmic que esclatà en època de l'emperador August (finals segle I dC – inicis segle I aC). Els centres productors d'atuals ceràmics situats arran de costa són viadores de la producció vinícola produïda en el

període, amb una implantació de vil·les dedicades a la producció de vi per exportar, possiblement, a Itàlia. Aquests litres de vi s'envasaven mitjançant àmfores produïdes el més a prop del centre productor per poder abaratir costos. Dites àmfores s'emmarcaven en vaixells per poder transportar el producte el més ràpid i econòmic possible al seu destí. Tot i això, el període especulatiu, generat per les inversions de l'aristocràcia i les burgesies municipals romanes és molt rellevant però de curta durada, com s'exemplifica al Collet de Sant Antoni de Calonge que s'abandona entorn del 60 dC, i Fenals coneix el seu final en el regnat de Domicià, ambdós centres productors situats a tocar del litoral (Tremoleda *et alii* 2007, 28). La terrisseria d'Ermedàs situada a l'interior del territori, associada a l'ocupació i explotació agrícola de l'entorn, admet una activitat amb uns ritmes molt diferents i de llarga duració, com és la seva existència des de mitjans segle I fins inicis del segle III. Aquests arguments s'observen en els percentatges dels elements fabricats a la bòbila. Aquests percentatges reflecteixen una elevada presència d'atuals per la vaixel·la de taula i cuina, seguit dels materials constructius i en últim terme hi ha els objectes d'emmagatzematge i transport, és a dir, els dolies i les àmfores. En una bòbila del litoral els percentatges els trobaríem quasi del tot invertits. La demanda d'Ermedàs respon a un consum de tipus quotidià i no industrial, és a dir, més rajols i teules, per construir i reparar, seguit de gerres, olles i plats per poder abastir la taula que no pas àmfores per poder transportar i vendre productes com el vi i l'oli.

Remarcant, a la llum de la presència de terra sigil·lada hispànica local i les formes de gerres, olles, plats, gots i la resta de repertori de taula i cuina, que ens trobem davant de tipologies pròpiament romanes per sobre les formes que

recorden el món ibèric. Aquest canvi morfològic dels atuells es indicador d'un mercat romanitzat tan pel gust de la vaixel·la de taula com dels aliments que hi són dipositats.

La producció d'Ermedàs té una expansió en espiral remarcada per tres grans àmbits de radi d'acció com s'observa en la figura 6, creada en base el mapa de l'àrea de mercat ja publicat per Tremoleda *et alii* (2007, 28). En aquesta nova presentació de l'àrea de mercat hi ha el primer radi d'acció englobant l'entorn immediat, corresponen al cercle més proper d'Ermedàs amb els jaciments de Cal Menut, Can Geli, la zona de l'actual Borgonyà, El Bosquet del Rajoler i Vilauba entre d'altres (Tremoleda *et alii* 2007, 26-27). La transició entre el primer radi d'acció i el segon es troba dominat per les pròpies vies de comunicació. De la via secundària de la Via Augusta, situada a pocs kilòmetres d'Ermedàs en direcció sud trobaríem la vila suburbana del Pla de l'Horta, zona en la qual enllaçaria amb la Via Augusta per arribar a *Gerunda*; en direcció nord ens acostaríem a la zona de l'actual Besalú passant pel jaciment de Can Bach i pels possibles assentaments que es trobessin en la ruta establerta amb l'objectiu d'enllaçar amb la Via *Annia*. Per últim, el tercer radi d'acció correspondria a les zones situades en vies principals per dirigir-se a *Emporiae* i a d'altres establiments romans. L'àrea de mercat de la bòbila s'emmarca en una àrea triangular en la qual el vèrtex més proper a Ermedàs es troba situat entre els nuclis de l'actual Besalú i Porqueres, el vèrtex situat a migdia del jaciment a l'àmbit de *Gerunda* i el tercer vèrtex ubicat a llevant respon a l'àrea d'*Emporiae* i els establiments propers (Tremoleda *et alii* 2007, 27).

La vila romana de Vilauba un dels assentaments més rellevants en el primer radi d'acció del mercat de la terrisseria és on s'han tro-

bat restes ceràmiques provinents d'Ermedàs. L'exemple principal és el bol de terra sigil·lada hispànica localitzada a la zona de les termes de la vila romana de Vilauba (Castanyer, Tremoleda 1999, 207, làm. 22, 12) en la campanya del 1978, la primera realitzada en el jaciment. Aquesta peça juntament amb d'altres peces com l'africana de cuina de local produïda a Ermedàs posa de manifest un mercat immediat de la vaixel·la de taula produïda a la bòbila d'Ermedàs. Les característiques del bol de terra sigil·lada hispànica exhumat a Vilauba presenta un vernís i pasta similars a les produïdes a Ermedàs i la seva decoració és un clar exemple de les més clàssiques associades a la forma. Presenta dues sanefes de cercles, la superior de dimensions més petites que l'inferior, (fig. 5, 5) del tipus Dragendorff 37, com els motlles decorats exhumats a la terrisseria.

A nivell de conclusió podem dir que ens trobem davant d'un centre que produïa terra sigil·lada hispànica local com a vaixel·la de taula com demostra la troballa de peces i indicis d'eines per fabricar-les amb la presència dels motlles. El material ens ajuda a fer una interpretació respecte l'artesanat que treballava a la bòbila. Un artesanat especialitzat per poder crear uns objectes que no només necessiten el torn per manufacturar-los sinó que també el coneixement necessari per crear els punxons i els motlles per realitzar les decoracions que acompanyaven a les formes dels atuells. La constatació d'aquesta producció ceràmica a la terrisseria d'Ermedàs ens posa de manifest la presència d'especialistes, no només, per la fabricació dels atuells, sinó també per la seva cocció, justificada en la construcció d'un forn exclusiu per la cocció de la terra sigil·lada com és el forn 12. Aquests elements són els indicadors d'un mercat i una demanda estable com també d'una sinergia econòmica

en el territori tan pels que inverteixen en la indústria com els consumidors.

BIBLIOGRAFIA

BELTRÁN, M. 1990 *Guía de la ceràmica romana*. Pòrtico. Zaragoza.

CASTANYER P., TREMOLEDA, J. 1999. *La Vil·la romana de Vilauba: un exemple de l'ocupació i explotació romana del territori a la comarca del Pla de l'Estany*.

CUOMO DI CAPRIO, N. 1971. *Proposta di classificazione delle fornaci per ceramica e laterizi nell'area italiana dalla preistoria a tutta l'epoca romana*.

DE CASAS, C., FERNANDES, J., PERRON D'ARC, M. 2002. "La cuisson gallo-romaine en four à tubulures: un essai d'expérimentation." Genin, M., Vernhet, A., (dir.), *Céramiques de la Graufesenque et autres productions d'époque romaine*. 191-193.

FERNÁNDEZ, M. I., ROCA, M., 2008. "Producciones de Terra Sigillata Hispànica." Bernal Casasola, D., Ribera Lacomba, A. (eds. científics) *Cerámicas hispanorromanas. Un estado de la cuestión*. 307-332.

FERRÉ, A. (coord) 2007. *Full Banyoles (295), Mapa dels Hàbitats a Catalunya 1:50.000*. Generalitat de Catalunya. Institut Cartogràfic de Catalunya. Direcció General del Medi Natural.

JONES, R. F. J., KEAY, S., NOLLA, J. M. 1982. "The late Roman villa of Vilauba and its context", *The Antiquaries Journal* LXII, part II. 245-282.

NIETO, X., PUIG, A. M., HARTLEY, B. R., DICKINSON, B. M., LIBORI, J. C. 2001. *Excavacions arqueològiques subaquàtiques a Cala Culip. 3. Culip IV: La terra sigil·lada decorada de La Graufesenque*. Monografies del Casc 3, Museu d'Arqueologia

de Catalunya, Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya. Girona.

PASSELEC, M., VERNHET, A. 1993. "Céramique sigillé sud-gauloise". *Dicocer. Dictionnaire des céramiques antiques (VIIe s. au. n. è. – VIIIe s. d. n. è.) en Méditerrané nord-occidental (Provence, Languadoc, Ampordan)*. Lattersa, 6. 569-580.

SIMON, J. 2008. "Bòbila d'Ermedàs: Estudi del material arqueològic de la UE-115". Treball de màster de la Universitat de Girona.

SOLER, A. 2002. *Primera aproximació a l'estudi del taller d'Ermedàs (Cornellà del Terri), a partir de la prospecció de 1999*. Treball de Recerca, Itinerair Prehistòria i Món Antic. Universitat de Girona.

TREMOLEDA, J., CASTANYER, P., DEHESA, R., PUIGDEVALL, I., PI, M. 2005. "L'estudi del món rural d'època romana a la comarca del Pla de l'Estany: la vil·la de Vilauba i la terrisseria d'Ermedàs". *Tribuna d'Arqueologia 2002-2003*, Barcelona. 7-21.

TREMOLEDA, J., CASTANYER, P., PUIGDEVALL, I., DEHESA, R. 2006. "La bòbila romana d'Ermedàs i la seva producció (Cornellà del Terri, Pla de l'Estany, Catalogne)". *SFECAG, Actes du Congrès de Pézénas*. 477-493.

TREMOLEDA, J., CASTANYER, P., PUIGDEVALL, I. 2007. "La bòbila romana d'Ermedàs i l'ocupació rural del seu entorn. La demanda en funció de la producció agrícola". *Pottery workshops and agricultural productions, Studies on the rural world in the Roman period*, 2. 9-30.

TREMOLEDA, J., CASTANYER, P., SIMON, J. 2014. "La bòbila romana d'Ermedàs, Cornellà del Terri. Resultats de les campanyes de 2012 i 2013." *Dotzenes jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*. 261-265.

TUSET, F. 1991. *La Terra Sigillata de Clunia. Una propuesta metodológica para el estudio de las producciones altoimperiales*. Vol. I Texto, Vol. II Ilustraciones. Tesis doctoral, Universitat de Barcelona.